

7. Селевко Г.К. Педагогічні компетенції і компетентність // Сільська школа. - 2004. - №3. - С. 29-32

8. Юрій М.Ф. Етнологія: Навчальний посібник. – К.: Дакор, 2006. – 360 с.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТІСНОГО САМОСТВЕРДЖЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В СОЦІАЛЬНО- ЦІННІСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 371.135:008– 053.67

Безкоровайна О.В.

У статті розглядається теоретичний зміст і характерні особливості програмно-методичного забезпечення виховання культури особистісного самоствердження старшокласників як конкретної основи спроектованої технології цього процесу в освітньому навчальному закладі.

Ключові слова: культура особистісного самоствердження, програмно-методичне забезпечення, особистість старшокласника, соціально-ціннісна діяльність, концептуальна модель, технологія виховання.

В статье рассматривается теоретическое содержание и характерные особенности программно-методического обеспечения воспитания культуры личностного самоутверждения старшеклассников как конкретной основы спроектированной технологии этого процесса в образовательном учебном заведении.

Ключевые слова: культура личностного самоутверждения, программно-методическое обеспечение, личность старшеклассника, социально-ценностная деятельность, концептуальная модель, технология воспитания.

Theoretical contents and typical particularities the program and methodology ensuring of up-bringing the culture of personal self-affirmation of senior pupils as a concrete basis of projected technology of this process in educational establishment is considered in the article.

Key words: the culture of personal self-affirmation, the program and methodology ensuring, person of a senior pupil, social and valuable activity, conceptional model, the technology of education.

Проблема формування активної, гармонійної особистості, громадянина, здатного забезпечити прогрес нації, висувається на перший план сучасного світорозуміння і свідчить про величезні перетворення життя суспільства. В основу побудови виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці покладено єдність складових категоріальних компонентів системи: «людина», «індивід», «особистість», «суб'єкт», «індивідуальність», філософсько—культурологічні, психолого—педагогічні концептуальні підходи.

Для розуміння механізмів розвитку культури особистісного самоствердження учня і значення цього процесу нами були проаналізовані різні підходи до суті людини, до місця, яке займає проблема особистості в науках про неї і навколишній світ, які використовувались нами як методичний базис: *філософські концепції* самоствердження людини (Песталоцці, А.Дістерверг, Г.Сковорода, Д.Леонтьєв, М.Цибра, Е.Фромм); *теорії самоствердження особистості* (А.Адлер, М.Архангельський, Л.Виготський, К.Левін, О.Леонтьєв, А.Маслоу, Е.Нікітін, К.Платонов, К.Роджерс, Н.Харламенкова); *загальнопсихологічні теорії діяльності і активності* (К.Абульханова-Славська, Б.Ананьєв, Л.Анциферова, Г.Балл, Л.Божович, П.Блонський, Є.Вахрамов, Г.Костюк, В.Маралов, С.Рубінштейн, В.Сітаров, Б.Сосновський); *особистісно-діяльнісні і особистісно орієнтовані підходи в педагогіці і психології* (І.Бех, І.Белкін, О.Бондаревська, О.Газман, О.Главінська, Т.Дем'янюк, В.Серіков, І.Якіманська); *концепції існуючих освітніх парадигм* (Ш.Амонашвілі, О.Бондаревська, О.Газман, М.Красовицький, В.Серіков, Н.Талізін, Г.Щедровицький); *теорії педагогічних технологій* (В.Беспалько, Д.Ельконін, І.Зязюн, С.Карпенчук, О.Киричук, У.Крейн, В.Оржеховська, С.Пальчевський, О.Савченко, Г.Селевко, О.Сухомлинська).

Проблема культури особистісного самоствердження – одна з усталених проблем людського життя, основний зміст якої становлять питання, як людині знайти себе, зреалізуватися, довести свою значущість собі та іншим людям. Людина завжди була одержима пошуком смислу життя і розуміння того, з чого складається її щоденне існування. Розібратися у всьому, об'єднати елементи соціального та індивідуального досвіду, творчо вилучити з нього моменти, які сприяють самоствердженню, – це галузь постійної потреби особистості [12, с.6]. Без самоствердження – як прагнення – як процесу і як результату – немає і не може бути особистості. Якщо скористатися відомим зображенням особистості у вигляді індивідуального, унікального, виняткового мікрокосмосу, то завдання самоствердження її полягає в конституюванні цієї унікальності, а також в її усвідомленні особистістю і доведенні до свідомості інших людей [9, с.73]. З цього приводу М. Бердяєв зазначає: «Я прагнув не ізоляції своєї особистості, не її замкнення в собі і не самоствердження, а розмикання в універсум, наповнення універсальним змістом» [2, с.286].

Аналіз літератури дозволив виокремити такі напрямки у вивченні категорії самоствердження особистості:

- дослідження потреби в самоствердженні як природної потреби людини (А.Маслоу, О.Леонтьєв, С.Березін, І.Бех, Ю.Ган, Г.Сайкіна, С.Каверін);
- дослідження основних передумов самоствердження (І.Кант, А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, А.Адлер);
- дослідження самоствердження запереченням інших «Я» і запереченням свого «Я» (А.Шопенгауер, А.Адлер, Ф.Ніцше, М.Цибра);
- дослідження самоствердження через рівні домагань, що виникають (К.Левін, Л.Виготський та ін.) [1, с.29–30].

Філософи були першими, хто окреслив межі проблеми «самоствердження особистості»; посереднє, неявне зацікавлення нею пронизує всю історію філософії, нараховуючи понад дві тисячі років. Проблема особистісного самоствер-

дження ставилась і вирішувалась кожною історичною епохою в залежності від створення картини світу і поглядів на сутність людини, опираючись перш за все на втілення її головного ідеалу — кращого передового ідеалу свого часу.

Як науково—теоретична проблема, самоствердження особистості стало об'єктом спеціальних досліджень — філософських лише у XIX—XX століттях.

У XX столітті феномен самоствердження практично повністю перейшов з ведення філософії у ведення конкретної науки, перш за все — психології, і сформувався як науково—теоретична проблема. Інтерес до цієї проблеми спостерігається у зв'язку з розробкою проблеми особистості. Особистість може бути визначена як функціональний психічний орган, який дозволяє індивіду інтегрувати своє «Я», як «людина, у якій є свої позиції, своє яскраве виражене свідоме ставлення до життя, світогляду, до якого вона прийшла в результаті великої свідомої роботи» [5, с.37]. Орієнтирами особистісного і суб'єктного розвитку стають такі характеристики, як *упевненість у собі, активна життєва позиція, прагнення до самовдосконалення, реалізації власних здібностей та самоствердження*, які в цілому забезпечують людині успішність упродовж усього життєвого шляху.

Цілком близькими до розгляду феномена особистісного самоствердження є погляди видатного американського психолога А.Маслоу — засновника та лідера гуманістичної течії в психології, в якій підкреслюється унікальність людської особистості, пошук цінностей і смислу існування, а також свободи, яка виражається в самоуправлінні і самовдосконаленні.

Маслоу вважав, що кожен індивід схильний до неагресивного, адекватного самоствердження в суспільстві. З його точки зору, людині від народження властиве прагнення творчо працювати, самоактуалізовуватися і самостверджуватися в процесі діяльності. Людиною, як пише Маслоу, «... рухає потреба в саморозвитку, в самовиразі й самовтіленні, тобто потреба в самоактуалізації» [6, с.232]. Самоактуалізація людини, за Маслоу, є безперервна реалізація нею своїх потенційних можливостей, здібностей, талантів [7, с.49].

К.Роджерс надавав особливе значення тому, як формується «Я—концепція» індивіда (і в ракурсі пізнання, і в емоційному відношенні) під впливом батьківських установок і поведінки на етапі формування особистості. Панування суб'єктивного досвіду, на думку Роджерса, є провідним чинником у процесі самоствердження людини. «Я—концепція» становить важливий психологічний конструкт і посідає центральне місце в суб'єктивному світі людини. «Я є, — пише Роджерс, — важливий елемент переживань клієнта, і в деякому крайньому смислі його метою є стати самим собою» [10, с.35].

Деякі вчені описують процес самоствердження як основний механізм соціальної активності і саморозвитку особистості (К.Абульханова—Славська, Л.Божович, І.Бех, В.Маралов, В.Сітаров). Чим вищий рівень організації людини, тим частіше вона керується логікою особистісного самоствердження, яке передбачає високий рівень соціальної активності при розкладанні сутнісних сил у різні сфери життєдіяльності на основі вільного вибору людини. Соціальна активність визначається мірою інтенсивності предметності сутнісних сил, діяльності, спрямованої на досягнення суспільно значущих цілей.

Деякі сучасні вчені під поняттям «самоствердження» розуміють потребу, яка сформувалася через причини впливу на людину зовнішніх обставин. Наприк-

лад, М.Цибра розуміє під самоствердженням «персоніфіковану» потребу, котра забезпечує активність особистості в системі соціальних зв'язків [12, с.99–100]. З точки зору Ю.Гана, самоствердження являє собою «... потребу людини ствердити себе в світі ... прагнення до життєвого успіху, до утвердження достоїнства в самоцінності своєї особистості...» [4, с. 15]. І.Бех під самоствердженням розуміє престижно—статусну потребу, яка виражається в реалізації первісних потенцій конкретної особистості, утвердження свого «Я» завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері [3, с.60]. А.Сущенко метою самоствердження вважає свідому об'єктивацію сутнісних сил особистості, спрямовану на отримання високої оцінки від себе та від інших людей [11, с.140].

Для виокремлення можливості виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці ми використовували класифікацію самоствердження за мірою цілеспрямованості, засобів, результатів і механізмів розробленої Н.Харламенковою і Є.Нікітіним [8, с.100–101].

У цій класифікації враховані всі колишні досягнення в галузі дослідження категорії самоствердження, деякі з них отримали лінгвістичне оформлення, що полегшувало уніфікацію термінології для уточнення колишніх понять та їх поєднанням збіжову введеними. За цілеспрямованістю самоствердження розподіляються на три типи: самоцільні, цілеспрямовані і нецілеспрямовані.

Ми вважаємо, що самоствердження особистості як утвердження своєї індивідуальності може здійснюватися лише при реалізації позитивного потенціалу, який первісно закладений у «самості» індивіда. Людині потрібно самоствердитися, як дорослому, так і дитині, і одне з основних завдань педагогіки — навчити дитину самостверджуватися добрими справами.

Особистість, яка самостверджується, має виступати активним суб'єктом, котрий пізнає і перетворює світ і самого себе, володіє свідомістю і волею, здатний діяти цілеспрямовано. В ідеалі самостверджена особистість усвідомлює: свою унікальність і неповторність; своє призначення; своє «Я» у власному житті; свою відповідальність за життєтворчість, самобудівництво, межі й можливості своїх духовних і фізичних сил, творчий потенціал; провідні цінності світу суспільства і своє ставлення до них; своє місце в суспільстві, взаємозв'язок з ним і відповідальність перед ним.

Такі поняття, як суспільне визнання, соціальний статус, успіх, упевненість у собі, прагнення до особистісної значущості, престиж, імідж, потреба в досягненнях і домінуванні цілком можна вважати такими, що визначають той чи інший бік поняття «самоствердження».

Проведений науковий аналіз досліджень дає підстави визначити поняття *«культура особистісного самоствердження»* як процес свідомого, активного практичного перетворення ситуацій, які складають змістову основу різних сфер життєдіяльності школяра, в результаті чого він досягає успіху, підтримує відповідний статус в колективі, відстоює свою значущість перед іншими однолітками, реалізує свій індивідуальний життєвий шлях».

За результатами сформованого понятійного апарату, наукового обґрунтування теоретичних і науково—методологічних основ була створена концепція і модель виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці в умовах соціально—ціннісній діяльності.

У дослідженні особистісного самоствердження найбільший інтерес для нас становить така соціально—демографічна група, як ранній юнацький вік. Це обумовлено тим, що саме спільність молодих характеризує їх прагнення до самоствердження у світі дорослих. Молодь традиційно є об'єктом численних соціологічних досліджень. Найбільших психологічних труднощів у сучасній соціальній ситуації зазнають саме старшокласники, які перебувають на порозі життєвого самовизначення, пошуку сфер свого утвердження і затребування в суспільстві. Відсутність орієнтирів робить процес їх самоствердження стихійним, неорганізованим, непродуманим, що становить проблему для самих старших школярів і суспільства загалом.

Розробляючи концептуальну модель виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці в загальноосвітніх навчальних закладах, ми враховували, що вона має бути цілісною педагогічною системою, структура якої визначає методи, засоби і прийоми самовдосконалення, збагачення власної внутрішньої психологічної позиції підростаючої особистості, розвиток стійкої позитивної морально—вольової мотивації.

Слід дбати про надання цій системі гуманітичного особистісно зорієнтованого, практичного спрямування з метою забезпечення оптимальних організаційно—педагогічних умов для інтелектуального розвитку й самореалізації особистості, здатної до культури особистісного самоствердження, реалізації своїх індивідуальних задатків, здібностей, нахилів та творчого потенціалу.

Основні ідеї концептуальних положень у сукупності дають змогу зрозуміти їх діалектичну єдність, сприяють розробці активних форм, методів і засобів роботи і в результаті мають забезпечити ефективність технології виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виходячи з класифікації сучасних педагогічних технологій І.Беха, Л.Буркової, Г.Селевка, В.Безпалька, А.Нісімчука, О.Падалки, О.Пехоти, І.Підласого, О.Шпака, спроектована нами технологія виховання культури особистісного самоствердження старшокласника в соціально—ціннісній діяльності являє собою спеціально організовану у відповідності до поставлених завдань і методологічних підходів сукупність традиційних та інноваційних форм і методів виховання, яка включає особистісно орієнтований підхід; встановлення стосунків співпраці; створення ситуацій успіху з опорою на самостійність і творчий спосіб роботи школярів, тренінгові заняття, проблемно—дискусійні ігри, проектну діяльність, відеотехнології тощо, які сприяли усвідомленню старшокласниками своїх можливостей, чеснот і недоліків власного “Я”, оволодінню прийомами і методами самоосвіти і самовиховання, орієнтації на соціальноціннісні засоби самореалізації та внутрішню позицію самоствердження.

Розроблена технологія була впроваджена в роботу експериментальних навчальних закладів за відповідними напрямками.

Особистісно-орієнтовані, дитиноцентричні:

- школа самовиховання, саморозвитку, самопроекування особистості;
- школа батьківської громадськості;
- школа здоров'я і фізичного розвитку особистості

Культурологічні:

- школа естетичної культури та виховання;
- школа музейної педагогіки.

Соціоорієнтовані та інтерактивні:

- школа формування життєвих ідеалів громадянина України;
- школа проєктивної життєтворчості;
- школа життєвого успіху;
- школа громадської активності.

Кожна школа має власні традиції, що створюють неповторну атмосферу внутрішньшкільного колективу, відзначається оригінальною ідеєю в моделюванні виховної системи, певною педагогічною концепцією, що обов'язково має особистісний смисл і дає змогу досягти вагомих результатів у діяльності. Науково—дослідницька робота з виховання культури особистісного самоствердження старшокласників реалізовувалася в рамках науково—методичної проблемної теми *«Створення умов для розвитку і самореалізації особистості як громадянина України шляхом вироблення інноваційних підходів в управлінні освітою та здійсненні навчально—виховного процесу»*.

Заслужують на увагу науково—методичні проблеми творчих об'єднань педагогів — вихователів в контексті загальної проблеми: *«Аспекти створення виховного середовища як засобу розвитку учня»* (заступники директора з виховної роботи), *«Впровадження інноваційних технологій в практику роботи органів учнівського самоврядування шкіл міста»* (педагоги—організатори), *«Самоформування, самовдосконалення, самовизначення особистості в колективі»* (класні керівники) *«Розвиток духовного потенціала дитини»* (вчителі християнської етики).

Програмно-методичне забезпечення виховання культури особистісного самоствердження старшокласників представлено авторською програмою “Від самоствердження до самореалізації”, тематичною програмою занять факультативного курсу “Людина в суспільстві”, “Майстерня самоствердження”, розробленим і оформленим у формі пам'ятки “Кодексом успішного особистісного самоствердження учнів старших класів”.

Авторська програма “Від самоствердження до самореалізації”, положення якої є доступними для використання вчителями, забезпечують цілеспрямованість, плановість виховного процесу, правильне поєднання в ньому діяльності дітей і засобів впливу на їхню свідомість, єдність виховного впливу школи, сім'ї і молодіжних громадських організацій, простежуються можливості їх реалізації в процесі створення моделей виховних систем експериментальних навчальних закладів.

Спеціально організована діяльність на основі розробленої програми покликана допомогти учням розібратися в багатоманітності суспільних стосунків, у собі, в інших людях, виробити власну життєву позицію, реалізувати свої можливості, ствердити себе як особистість. Серед *форм* роботи, що сприяли становленню збагаченої і внутрішньої позиції самоствердження особистості раннього юнацького віку, пріоритетне значення надавалося факультативному курсу для старшокласників “Людина в суспільстві”, методологічним підґрунтям якого стало три підходи: гуманістичний, особистісно орієнтований та культурологічний. Особливістю такої форми роботи було те, що вона в основному

охоплювала всі напрями соціально-ціннісної діяльності, сприяла формуванню в школярів цілісного уявлення про історичне минуле, крім того, розвитку почуття приналежності до історії і культуровідповідності в освіті.

Смисл програми факультативного курсу полягав у розробленні такого змісту, котрий дав змогу підготувати педагога до реалізації виховання культури особистісного самоствердження з учнями старших класів і, у свою чергу, допоміг останнім розібратися у багатоманітності суспільних стосунків, у собі, в інших людях, виробити власну життєву позицію, реалізувати свої можливості, ствердити себе як особистість.

В організації занять факультативного курсу увага приверталася до таких джерел: аналізу поведінки учнів класу, розгляду фактів, узятих із навколишнього життя; зокрема, й життя школи; художньої і науково-популярної літератури; нарисів і статей; листів і звернень видатних людей. Серед активних *методів*, які використовувалися нами під час експериментальної роботи, застосовувалися такі: “діалог Сократа”, у рамках якого учні самостійно формували проблеми суспільного життя та пропонували шляхи їх розв’язання; брейнстормінг (мозкова атака) – пошук рішення, що здійснювався шляхом вільного вираження поглядів усіх учасників на проблему; “коло ідей”, коли представники груп висловлювали власні думки, позиції, ідеї, залучаючи до дискусії всіх учнів; “броунівський рух”, який надавав можливість кожному вихованцю виступити у ролі вихователя, передаючи свої знання, переконання однокласникам.

Структура занять факультативу передбачала поєднання теоретичного матеріалу і практичних вправ, використання методів і прийомів актуалізації суб’єктного досвіду учнів, ігор, лекцій, бесід, дискусій, круглих столів, перегляд відео/кінофільмів, аналіз життєвих ситуацій, вирішення проблем взаємн у спілкуванні з однолітками.

Через *вправи* “Іменини зірок”, “Сила колективу” виникав особливий вид самоствердження – самоствердження через колектив, через формування почуття “МИ”. Це усвідомлене підкорення власних інтересів громадським у товариській співпраці, готовність до взаємодопомоги, взаєморозуміння, доброзичливості, тактовності відносно одне одного. Зокрема, за допомогою вправи-гри “Соціометричне опитування”, вправи “Я – в колективі” юнаки і дівчата реально мали можливість побачити всю систему міжособистісних стосунків і точно визначити своє місце в групі, обдумати причини, з яких, можливо, не отримали очікуваного результату, виробити необхідну корекцію поведінки.

Вироблення позитивної Я-концепції у сфері статевої ідентифікації – особливий пласт у вихованні культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці. Саме тому в програму “Від самоствердження до самореалізації” були включені питання, пов’язані з встановленням культури стосунків із протилежною статтю (“Статева ідентифікація”, “Дівоча честь і чоловіча гідність”, “Любов і дружба”) і рекомендовано низку завдань, спрямованих на формування умінь і навичок власної самоцінності у сфері взаємостосунків юнаків і дівчат: ситуацій-спроб (“Зрада обіцянок”, “Комплемент супернику”, “Класичний трикутник”, “Це кохання?”); вправ (“Вибір своєї позиції”, “З чого зроблені наші дівчата (хлопці)?”, “Знання особливостей своєї і протилежної статі”, “Кохання: за і проти, або урахування уроків життя”).

Серед активних форм виховної роботи, які сприяли розвитку в досліджуваних особистісного самоствердження, адекватного усвідомлення ними своїх когнітивних здібностей, емоційної сфери і вміння прогнозувати свою поведінку, зокрема, і у кризових, стресових ситуаціях, можна виокремити *тренінгові заняття* “Від гри до життя”. Під час тренінгів робота груп полягала у вирішенні двох основних проблем: 1) мінімізація надмірних негативних явищ: занижена (завищена) самооцінка, відсутність достатньо розвинутого почуття власної гідності, низький рівень домагань, конфліктність, роздратованість, запальність, надмірна сором’язливість тощо; 2) стимуляція недостатньо розвинутих позитивних якостей: впевненості у власних силах, оптимізація стратегій особистісного самоствердження (підвищення активності та збалансованості самоствердження), вироблення оптимальних засобів комунікативної взаємодії, відчуття такту, взаємоповаги тощо.

Відповідно до програми було проведено 29 тренінгів із старшокласниками, котрі входили до експериментальних груп. Оцінюючи такий вид роботи, 49,6% учнів схвально відгукнулись про неї, назвавши цікавою й корисною; 38,4% старшокласників назвали її позитивною; 9,8% мало зацікавилися такою формою роботи; і лише 2,2% не виявили взагалі жодної зацікавленості.

Виходячи з освітніх потреб і творчих можливостей школяра, ступеня розвитку пізнавальної й особистісної рефлексії, а також ступеня готовності до самоствердження, особливого значення у процесі проведення занять факультативного курсу “Людина в суспільстві” надавалося розробці самими старшокласниками *індивідуальних програм самоствердження*. Їх реалізація супроводжувалась постійним аналізом переваг і недоліків, суперечностей між досягнутим результатом і прогнозованою ситуативною корекцією за допомогою вправ “Самозміна”, “Фіксування позитивного”, “Мої хороші справи”, “Рефлексія” “Домашній кінотеатр”.

З отриманих даних ми дійшли висновку, що залучення учнів до діяльності факультативу “Людина в суспільстві” сприяє розвитку у них творчості, ініціативи, самостійності, організаторських здібностей. Різноманітність мотивів, прагнень, які спонукають вихованців до активної участі в діяльності факультативу, дає можливість успішно самоствердитися, усвідомити себе як потрібну в соціумі особистість, яка є важливою і для інших – учителів, батьків, суспільства в загалом.

Іншим різновидом виховної роботи, де юнаки і дівчата могли задовольнити свою потребу в самоствердженні, є *ігрова* діяльність, що сприяли активному залученню й реалізації життєвих планів учнів, розширювали їхні можливості до самостійного пошуку та активного використання інформації, необхідної для формування самооцінки, лідерської компетентності, розвитку комунікативних умінь, використання цих знань на практиці. При цьому істотне значення в організації цього процесу належить органам учнівського самоврядування.

Старшокласники є членами міського парламенту дітей, ініціаторами розробки і впровадження у виховну діяльність *проектів та конкурсів*: “Твій вибір – ключ до успіху”, “Сучасник і сучасниця”, *ток-шоу* “Історія успіху”, *круглих столів* “Учніське самоврядування як спосіб організації життя колективу”, “Парламент дітей міста і його співпраця з навчальними закладами”.

Проектна технологія передбачала використання сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів. Плідним наслідком діяльності педагогічних та учнівських колективів стала також реалізація проектів: “Учніське самоврядування”, “Милосердя”, “Турбота”, “Журнал”, “Свято”, “Юні науковці”, “Ми – рівняни”, “Великий світ дитинства”. Творчий проект “Шкільні новини. Велика перерва” став ефективним засобом створення каналу внутрішньошкільної комунікації шляхом надання учням можливості презентації власного світогляду.

Участь школярів у розробленні сценаріїв, режисури, зйомки відеосюжетів давала змогу не лише розвивати їхній творчий потенціал, але й підсилити мотиваційні аспекти їхньої творчості, призвичаювала виокремлювати необхідну інформацію, засвоювати її у вигляді нових знань і вмінь, вдало використовувати ці знання на практиці. Перегляд авторських відеозаписів породжував в учнів відчуття співпричетності, співпереживання, формував позитивні емоційні ставлення до школи, учителів, однокласників. Їх використання сприяло усвідомленню школярами за допомогою батьків і вчителів своїх реальних можливостей, стати більш цілеспрямованими, побачити перспективи самовдосконалення. Для вчителя відеозаписи є об’єктом педагогічного аналізу. Результатом такої діяльності стало не лише узагальнення й опис власного досвіду роботи, але й формування такої необхідної вчителю здатності до самовдосконалення в інтересах розвитку учнів, створення сприятливих умов для їхнього успішного самоствердження.

Ефективному формуванню культури особистісного самоствердження юнаків і дівчат сприяла їхня активна участь в об’єднанні зусиль міжнародної ініціативи “Служіння заради миру” з проектами служіння в Україні, активізація діяльності серед дітей і молоді на впровадження молодіжної політики держави та Програми дій в межах Декади ООН (2001-2010 рр.) “За культуру Миру та Ненасилля в інтересах дітей планети”, виконання рішень Спеціальної сесії ООН з прав Дитини.

У межах експериментальної роботи з метою поширення досвіду впровадження проектів “Служіння заради миру” нами проводився учнівський проєкт “Усі ми діти твої, Україно!” в номінації “Сприяння діалогу між різними расами, народами, культурами”. Проєкт передбачав орієнтацію старшокласників на розуміння перспектив розвитку дитячої і молодіжної співпраці, полікультурного сприйняття навколишньої дійсності, збагачення знань молоді з питань політичного, економічного та культурного життя представників інших народів, поваги до різних культур, моральних цінностей, укладів життя.

Проектна діяльність навчила школярів орієнтуватися в незнайомій ситуації, виокремлювати необхідну інформацію, засвоювати її у вигляді нових знань і вмінь, використовувати їх на практиці.

В експерименті доцільною щодо збагачення змісту виховної роботи із старшокласниками виявилась система занять “Майстерня самоствердження”, яка стала основою для спонукання старшокласників – майбутніх випускників – до самовдосконалення і вибору позиції самоствердження. Майстерня, яка надала школяреві відповідну психолого-педагогічну підготовку, методологічну основу для свідомого керування своїм розвитком, допомогла старшокласникам знайти, усвідомити цілі, програму, засвоїти прак-

тичні прийоми й методи особистісного зростання і вдосконалення. До її основних завдань належали: 1) ведення безперервної педагогічної діагностики, яка поступово переходить у самодіагностику, самопізнання; 2) діяльність із створення ситуацій успіху; 3) формування іміджу впевненої в собі людини; 4) вироблення раціональних умінь діалогового спілкування. Наша позиція в цілому була пов'язана з переходом від інформаційно-пояснювальної технології до діяльнісно-розвивальної, котра передбачає відмову від монологічної і вихід на діалогічну форму роботи, підвищення рівня самостійності учнів, використання методу моделювання життєво-практичних ситуацій і тренінгів.

Розроблена технологія сприяє розвитку кожного елемента і позиції самоствердження загалом, переходу старших школярів із зовнішніх позицій самоствердження (пошук місця в соціальній структурі, набуття положення серед людей, створення іміджу) на збагачені позиції (збагачення стосунків із людьми, виокремлення себе із оточення) і внутрішні позиції (утвердження себе серед однолітків, у своїй людській унікальності). У перебігу занять забезпечувалося створення комплексу організаційно-педагогічних умов для орієнтації старших школярів на позицію самоствердження.

Проведене дослідження показало, що запропонована технологія дає позитивні результати лише в тому випадку, якщо оптимізовані стосунки між діяльністю вчителя і учня на фоні співпраці і співтворчості, що дозволяє вибудувати індивідуальну траєкторію розвитку для кожного школяра.

Запропонована технологія може бути застосована як в освітній практиці середньої школи при створенні та реалізації інноваційних програм розвитку особистості старшого шкільного віку, так і в системі перепідготовки й підвищення кваліфікації педагогів. Основні положення наукового дослідження можуть бути використані в роботі вчителів, шкільних психологів в процесі організації діяльності з орієнтації старших школярів на позицію самоствердження; при підготовці практичних психологів і соціальних педагогів у вищих навчальних закладах; тематичних факультативних курсів, програм, методичних розробок, посібників для викладачів, студентів, наукових працівників.

Проблема виховання культури особистісного самоствердження є актуальною і має глибокий соціально—педагогічний смисл, оскільки особистість, яка здатна до самоствердження в напрямках самореалізації, саморозвитку, зможе вільно й успішно поводитися в різноманітних сферах життєдіяльності, самостійно й нетрадиційно мислити, сміливо розробляти власні стратегії поведінки, здійснювати моральний вибір і нести відповідальність за свої дії і власний розвиток. Це має важливе значення як для самої особистості, так і для суспільства загалом.

Дослідження не охоплює всього кола питань, пов'язаних із процесом самоствердження особистості раннього юнацького віку в соціально—ціннісній діяльності, і не претендує на повноту характеристик розглянутої проблеми, а є лише одним із перших підходів до розроблення найважливішої і актуальної проблеми створення концептуальної моделі і технології виховання культури особистісного самоствердження старшокласників у соціально—ціннісній діяльності. Предметом подальших пошуків, з нашого погляду, можуть бути про-

блеми самоствердження на інших вікових етапах, в інших сферах життєдіяльності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безкоровайна О.В. Роль феномену особистісного самоствердження в науковій теорії і педагогічній практиці / О.В.Безкоровайна // Зб. наукових праць «Січєві педагогічні читання: гармонізація культурно—освітнього середовища як педагогічна проблема». — Сімферополь: КРП, 2008. — С. 25—29.
2. Бердяев Н.А. О назначении человека / Н.А. Бердяев / Сост. Л.И. Г-реков, А.П. Поляков. — М.: Республика, 1993. — 383 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2-х кн. Кн. 1.: Особистісно орієнтований підхід: теоретико—технологічні засади: Наук. видання / І.Д. Бех. — К.: Либідь, 2003. — 280 с.
4. Гачев Г.Д. Логика зверей и человек / Г.Д. Гачев — М.: Высшая шк., 1992. — С.181.
5. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько—психологічні студії [заг. ред. В.О. Татенка]. — К.: Либідь, 2006. — 360 с.
6. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу; [пер. с англ. А.М.-Татлыбаевой.] — СПб.: Евразия, 1999. — 478 с.
7. Маслоу А.Г. Психология бытия / А.Г. Маслоу; [пер. с англ.] — М.: Рефл—бук, К.: Ваклер, 1997. — 304 с.
8. Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. Самоутверждение человека / Е.П. Никитин, Н.Е. Харламенко // Вопросы философии. — 1997. — № 9. — С. 96—117.
9. Никитин Е.П., Харламенкова Н.Е. Проблема самоутверждения личности в философии и психологии / Е.П. Никитин, Н.Е. Харламенко // Вопросы философии. — 1997. — № 9. — С. 73—91.
10. Роджерс К.Р. Взгляд на психотерапию: Становление человека / К.Р. Роджерс; [пер. с англ.] / [общ. ред. и предисл. Е.И. Исепиной.] — М.: Прогресс: Универс, 1994. — 480 с.
11. Сущенко А.В. Гуманізація педагогічного процесу в основній школі: теорія і практика: монографія / А.В. Сущенко. — Запоріжжя: Х—принт, 2002. — 359 с.
12. Цибра Н.Ф. Самоутверждение личности: социально—философский анализ / Н.Ф. Цибра. — К.: Одесса, 1989. — 191 с.

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

УДК 378.937

Фрасинюк О.Р.

У статті подано результати дослідно-експериментальної роботи з проблеми організації професійної підготовки майбутніх учителів до реалізації гендерного підходу у навчанні і вихованні старшокласників. Особливу увагу приділено висвітленню специфіки заходів, які забезпечують організаційно-методичний супровід педагогічної практики майбутніх учителів з опанування технік гендерного виміру освітнього середовища в школі.